

Вікторія Сідляр

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВА ВІЙНИ

Сучасна міжнародна політика спрямована на підтримку співпраці між країнами та розвиток світової торгівлі й характеризується прагненням максимально спростити митні процедури. В цьому контексті широко застосовується практика відмови від загального контролю за суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, яка передбачає зменшення втручання митних адміністрацій в операційну діяльність учасників міжнародної торгівлі. Проте необхідно враховувати, що сьогодні Україна перебуває в умовах повномасштабної війни, що створює нові загрози на тлі необхідності збереження євроінтеграційного курсу. Тому важливо, щоб уряд України зосереджував зусилля на координуванні процесів переміщення товарів через митні кордони та коригував дії учасників зовнішньоекономічної діяльності. Ці заходи обумовлені необхідністю максимального захисту національних інтересів і забезпечення стійкості економіки в умовах війни.

Умови воєнного стану в Україні генерують специфічні виклики для державного регулювання, особливо враховуючи обмежені фінансові можливості уряду. Негативний вплив зовнішніх обставин обумовлює потребу в нових механізмах впливу на зовнішньоекономічну діяльність та ефективному поєднанні інструментів для стимулювання та стримування міжнародної торгівлі, оскільки балансування обсягів експорту та імпорту набуває великого значення в умовах війни.

Сьогодні для державної влади складним завданням є забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку та збільшення доходів державного бюджету з огляду на вкрай нестабільні умови для розвитку бізнесу та функціонування національної економіки. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, включаючи використання митних інструментів, повинен бути не лише адаптивним, але й ефективним у забезпеченні та розвитку міжнародних торговельних відносин, максимізації доходів держави, підтримки економічної активності та пошуку нових ринків для вітчизняної продукції та послуг.

Війна суттєво впливає на стратегію митної політики, яка спрямована на оптимізацію торговельних відносин. З одного боку, акцент робиться на підтримці імпорту товарів, які є стратегічно важливими для держави та суттєвими для економіки та громадян. З іншого боку, уряд повинен активно сприяти експорту вітчизняної продукції, забезпечуючи фінансові ресурси державного бюджету.

Розглянемо зміни в митній політиці України та відповідні заходи державного регулювання, які відбулися з початку повномасштабної війни.

Одним із перших кроків, спрямованих на забезпечення національної безпеки, було прийняття Постанови КМУ № 153 [1] у виконанні вимог якої резидентам дозволено проводити імпортні операції, пов'язані із закупівлею товарів критичного імпорту, в умовах обмеження банків щодо транскордонних валютних операцій. Згодом ця Постанова була переглянута і доповнена, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 року № 761, що призвело до зміни її назви на «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту» [2].

Також, на ранніх етапах повномасштабної війни, були внесені зміни у роботу окремих митних пунктів пропуску, які розташовані на кордоні з Росією та Білоруссю. Дане рішення було прийняте Державною митною службою України, а його ключові аспекти були закріплені в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 188-р [3]. Пізніше, Уряд України прийняв Постанову від 09.04.2022 р. № 426, якою було введено повну заборону на імпорт товарів з Російської Федерації [4].

Паралельно з контролем над імпортом, були вжиті заходи щодо регулювання експорту товарів. Зокрема, за допомогою Постанов КМУ від 05.03.2022 р. № 207 [5], від 09.04.2022 р. № 422 [6], та від 03.05.2022 р. № 549 [7], були внесені зміни до переліку товарів, що підлягають ліцензуванню та квотуванню на 2022 рік, зокрема стосовно окремих аграрних продуктів.

Важливим і необхідним заходом в умовах війни стало встановлення спрощеного порядку пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України, відповідно до Постанови КМУ від 01.03.2022 р. № 174 [8]. Це дозволило транспортувати гуманітарну допомогу від донорів без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД, лише шляхом представлення товаросупровідних документів чи декларації, яку заповнює особа, що перевозить відповідний товар. Додатково, Уряд ухвалив рішення щодо спрощення митного оформлення товарів групи 27 УКТЗЕД, зокрема бензину та пального [9].

Це мало важливе значення у забезпеченні гуманітарної допомоги Збройним Силам України та сприяло ефективному транспортуванню товарів оборонного призначення. Однак проблема недостатнього контролю над кінцевим призначенням товарів гуманітарної допомоги та товарів подвійного призначення сприяла їх неконтрольованому потраплянню на вільний ринок.

У зв'язку з високим рівнем небезпеки для економіки України, було внесено зміни не лише в організацію митних процедур і контролю товарів у контексті взаємодії з Російською Федерацією та Білоруссю, а й змінено інші митні процедури. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 330 [10] було встановлено два способи митного оформлення та контролю: спрощений та стандартний. Перший передбачає можливість оформлення без справляння митних платежів, але з поданням попередньої митної декларації, без проведення процедур митного огляду, фітосанітарного контролю та без застосування заходів нетарифного регулювання. Другий спосіб включає весь обсяг процедур митного оформлення та оподаткування на

загальних підставах згідно з вимогами законодавства. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право обрати один із цих способів. При цьому, для суб'єктів ЗЕД, які здійснюють імпорт алкогольних та тютюнових виробів, застосування спрощеного способу обмежені.

Постановою КМУ № 330 передбачено спрощення митних процедур з забезпеченням пропуску товарів, їх митного оформлення та митного контролю з поданням попередньої митної декларації у строк до десяти хвилин [10]. Також визначено швидкий пропуск гуманітарної допомоги, військових товарів, медичних засобів та виробів медичного призначення без митного огляду і рішень обласних адміністрацій, щодо їх статусу гуманітарної допомоги. Цей порядок митних процедур запропоновано лише на період дії воєнного стану в державі, коли окремі потреби громадян і військовослужбовців складно задовольнити внутрішніми резервами країни.

Повномасштабне вторгнення агресора має значний вплив на імпорт в Україну через руйнування складів, логістичних маршрутів, блокування портів та обмеження валютних операцій. Тому з урахуванням невизначеності ситуації та з метою підтримки економіки під час війни важливо знайти баланс між стимулюванням імпорту та забезпеченнями надходжень митних платежів до державного бюджету.

Розглянемо заходи, які прийняв Уряд для впровадження пільг з митних платежів. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 09.03.2022 р. № 236 [11] дозволено відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України таких видів товарів:

- лікарські засоби, зареєстровані в Україні та внесені до Державного реєстру лікарських засобів;
- медичні вироби, що внесені до Державного реєстру медичної техніки та виробів медичного призначення або відповідають вимогам технічних регламентів;
- певні категорії харчових продуктів;
- товари військового призначення;
- товари критичного імпорту.

5 квітня 2022 року набув чинності Закон України № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [12], який встановив податкові пільги на імпорт товарів і транспортних засобів. Цей закон став важливим кроком для підтримки зовнішньоторговельного обороту та забезпечення критичного імпорту.

Згідно з положеннями Закону № 2142-IX [12], на території України встановлені тимчасові податкові пільги на імпорт, включаючи:

- Звільнення від оподаткування ПДВ операцій з ввезення товарів на територію України в митному режимі імпорту для платників єдиного податку першої, другої й третьої груп, за винятком тих, які обрали ставку єдиного податку 3% при сплаті ПДВ.

– Звільнення від оподаткування ПДВ та акцизним податком при ввезенні на територію України легкових автомобілів, кузовів до них, мотоциклів, причепів, транспортних засобів для перевезення 10 і більше осіб та транспортних засобів для перевезення вантажів.

– Звільнення від мита на імпортовані товари (за винятком алкогольних напоїв та тютюнових виробів) та на легкові автомобілі, кузови до них, мотоцикли, причепа, транспортні засоби для перевезення 10 і більше осіб та транспортні засоби для перевезення вантажів, які ввозяться громадянами для вільного обігу на територію України.

– Згідно з законодавством, вказані митні пільги не застосовуються до товарів, що походять з країни, визнаної державою-окупантом або державою-агресором стосовно України, або імпортованих з території держави-окупанта (агресора) або окупованої території України.

Ці пільги набули чинності з 1 квітня 2022 року та передбачалось, що вони діятимуть протягом періоду воєнного стану. Проте 21 червня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2325 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування», яким скасовано раніше надані податкові пільги на імпорт. Основною метою закону було збільшення надходжень до Державного бюджету України за рахунок ПДВ, акцизного податку та мита.

Найбільш неоднозначним рішенням та предметом дискусій серед науковців та практиків були зміни митного законодавства щодо тимчасового звільнення від оподаткування імпортованих автомобілів, особливо у контексті потенційних втрат державного бюджету,

Серед переваг цього рішення зазначено [13]:

– «Нульове розмитнення» надало можливість громадянам придбавати доступні автомобілі без сплати митних платежів, що стало актуальним в умовах війни, коли багато осіб втратили роботу та стабільні доходи. Це значущо вплинуло на сімейний бюджет.

– Стимулювання розвитку споріднених секторів економіки. Тимчасове звільнення від митних платежів не виключало повного скасування митних процедур, що зберегло попит на митно-брокерські послуги, сертифікацію автомобілів, експертний огляд та реєстрацію у Сервісних центрах МВС, а також сплату збору до Пенсійного фонду. Збільшення кількості автомобілів на внутрішньому ринку сприяло розвитку автостраховання, автосервісу, продажу паливних матеріалів та інших галузей, а також підвищило мобільність та економічну активність громадян, що сприяло збереженню робочих місць та запобігло вимушеному виїзду українців за кордон.

– Збільшення мобільності в умовах війни. За даними ООН, кількість вимушених переселенців в Україні досягла приблизно 11 мільйонів. Залізницею було евакуйовано близько 2,8 мільйона осіб, тоді як 8-9 мільйонів українців скористалися автомобільним транспортом.

– Створення можливостей для економічної активності. Володіння особистим автомобілем дозволяє людям діставатися на роботу, займатися бізнесом, включаючи такі сфери як таксі, доставка товарів і пасажирів тощо.

За даними Держмитслужби України за період квітень–червень 2022 року, коли були надані пільги з оподаткування імпорту транспортних засобів, передбачені Законом № 2142-ІХ, на територію України було ввезено приблизно 237 тисяч транспортних засобів, і сума пільг склала 26,1 млрд гривень [14].

Ми погоджуємося з тими, хто стверджує, що цю суму не можна називати втратами бюджету, оскільки без пільг не було б такої великої кількості ввезених транспортних засобів. Проте важливо враховувати аргументи опонентів пільг з оподаткування імпорту автомобілів, серед яких особливу вагу мали проблеми черг на кордонах, що ускладнювали процес ввезення гуманітарних та військових вантажів, а також можливість зловживань і використання пільг для імпорту автомобілів преміум класу. Головною метою звільнення від оподаткування імпорту транспортних засобів було надання можливості компенсувати втрати, знищених російськими окупантами автомобілів. На наш погляд, цієї мети було досягнуто, оскільки кількість імпортованих автомобілів в Україну перевищила приблизну кількість втрачених авто за перші місяці війни. Згідно з результатами звіту Київської школи економіки [15], прямі втрати приватних легкових автомобілів станом на березень 2023 року склали близько 1,86 млрд доларів США або 207 тисяч автомобілів.

Однак, дослідження проблем оподаткування імпорту вказують на те, що діючий алгоритм нарахування акцизного податку на імпорт транспортних засобів суперечить принципам оподаткування Європейського Союзу через свій регресивний характер. Автори дослідження [16] аргументують, що скасування акцизного податку на імпорт авто не завдасть шкоди бюджету, оскільки збільшення надходжень від імпортного ПДВ та мита компенсують можливі втрати від скасування акцизного податку. Крім того, дослідники вказують на збільшення надходжень від акцизного податку на пальне та інших податків, пов'язаних з експлуатацією та ремонтом транспортних засобів.

Загалом, питання пільгового оподаткування імпорту має велике значення для імпортозалежних країн у контексті забезпечення національних потреб та підтримки економіки, особливо під час війни. Проте, це завдання ускладнюється обмеженими ресурсами та необхідністю мобілізації фінансових засобів для потреб оборони. Надання податкових пільг на імпорт може бути дієвим інструментом для забезпечення доступу до необхідних ресурсів та технологій, проте важливо враховувати кілька аспектів цього питання.

По-перше, важливо збалансувати надання пільг зі здатністю країни забезпечити стабільність бюджету. Великі обсяги пільг зі сплати податків можуть призвести до значного зменшення доходів держави, що негативно вплине на її фінансову стійкість.

По-друге, варто враховувати можливість зловживання системою пільг та їх спрямування не лише на передбачені цілі. Тому контроль за використанням

пільг та їх максимально цільове спрямування на першочергові потреби держави є важливим завданням для визначення ефективності таких заходів.

По-третє, слід враховувати соціальні та економічні наслідки податкових пільг. Вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на рівень зайнятості, розподіл доходів, інфляцію та інші аспекти економічного життя.

Загалом, надання податкових пільг на імпорту у воєнний період може бути короткочасним рішенням, але вимагає ретельного аналізу, планування та контролю, щоб забезпечити ефективне використання цього інструменту для потреб оборони та збереження економічної стійкості країни.

Зауважимо, що крім війни, значним фактором соціально-економічного розвитку України є великі обсяги тіньової економіки. Ця проблема негативно впливає на конкуренцію, створює негативний імідж держави й спричинює збитки для бюджету, загрожуючи фіскальній безпеці країни. З тим, що тіньовий сектор економіки має значний потенціал для оподаткування, важливо забезпечити його зменшення.

Таким чином, сьогодні необхідними рішеннями, спрямованими на наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Як свідчать дослідження, податкові пільги мають вагомі недоліки, включаючи порушення основних принципів оподаткування, викривлення конкуренції, втрати бюджетних надходжень та незначний вплив на залучення інвестицій. Крім того, експерти доводять, що в Україні відсутня система аналізу ефективності пільг, внаслідок чого неможливо оцінити соціально-економічний ефект від їх надання [17].

Загалом, надання податкових пільг на імпорту у воєнний період може бути короткочасним рішенням, але вимагає ретельного аналізу, планування та контролю, щоб забезпечити ефективне використання цього інструменту для потреб оборони та збереження економічної стійкості країни.

Зауважимо, що крім війни, значним фактором стримування соціально-економічного розвитку України є великі обсяги тіньової економіки. Ця проблема негативно впливає на конкуренцію, створює негативний імідж держави і спричинює збитки для бюджету, загрожуючи фіскальній безпеці країни. З тим, що тіньовий сектор економіки має значний потенціал для оподаткування, важливо забезпечити його зменшення.

Таким чином, сьогодні необхідними рішеннями, спрямованими на наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні необхідними рішеннями, за допомогою яких можна частково покращити стан наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Список використаних джерел:

1. Про перелік товарів критичного імпорту: Постанова КМУ від 24.02.2022 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-%D0%BF/ed20220224#Text>
1. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153 та визнання таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289 : Постанова КМУ від 07.07.2022 р. № 761. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2022-%D0%BF#n2>
2. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю : Розпорядження КМУ № 188-р від 26.02.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text>
3. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 426. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text>
4. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 05.03.2022 р. № 207. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text>
5. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 422. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2022-%D0%BF#Text>
6. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 03.05.2022р. № 549. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2022-%D0%BF#Text>
7. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 01.03.2022 р. № 174. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#Text>
8. Деякі питання визнання товарів гуманітарною допомогою та їх використання у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 238. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2022-%D0%BF#Text>
9. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 20.03.2022 р. № 330. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-%D0%BF#Text>
10. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від

- 09.03.2022 р. № 236. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF/ed20220309#Text>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
 12. Український авторинок: історія проблем та як їх розв'язати. URL: <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati>
 13. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01-31.07.2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/podatkovopolitika-2.pdf>
 14. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київська школа економіки. 2023. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
 15. Доступне авто проти «вітчизняного виробника»: що приніс українцям протекціонізм автомобільної галузі? 2020. URL : https://cost.ua/content/uploads/sites/2/2020/11/CASE_zvit_dostupne_avto.pdf
 16. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/12/CPFГ-Podatkovipilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf